

Danmark-Norges Traktater 1523—1750. Paa Carlsbergfondets Bekostning udg. af L. Laursen. I—II. Kbhvn. 1905—1912.

1905 paabegyndte nuv. Arkivar ved Rigsarkivet L. Laursen paa Carlsbergfondets Bekostning en Udgave af Danmark-Norges Traktater 1523—1750; 1907 udkom 2.—3. Hæfte af 1. Bind, hvorved Værket førtes frem til 1560, og 1912 forelaa under eet 2. Bind, gaaende til 1588.

I Forordet til 1. Bind gør Udgiveren omhyggeligt Rede for Traktatsamlingens hele Plan. Tidsgrænsen opefter er ganske naturligt bestemt ved den af Udenrigsministeriet foretagne Udgave af danske Traktater 1751—1879; at Samlingen først begynder med 1523, begrundes dels ved at Traktaternes Antal forud for dette Tidspunkt er ret ringe, idet Danmarks Forbindelse med det øvrige Europa, bortset fra Sverrig og Norge, først med Christian II's Fordrivelse og Reformationen bliver af større Betydning, dels ved at de Traktater, der findes, allerede foreligger trykt paa let tilgængelige Steder. Med Hensyn til Omfanget af de indenfor det nævnte Tidsrum medtagne Traktater og Aktstykker, deler Udg. disse i 5 Grupper: 1) Alle de af den dansk-norske Konge samt af den danske Konge som Hertug i Slesvig og Holsten med fremmede Magter afsluttede Traktater og Overenskomster af international Natur. 2) De af samme afsluttede Ægteskabs-traktater samt Arveafkald. 3) De med Slesvig og Holsten afsluttede statsretlige Overenskomster. 4) De med de andre Hertuger i Slesvig og Holsten sluttede Traktater og Overenskomster. 5) De med nordtyske o. a. Bispedømmers Kapitler sluttede Overenskomster om Valg af danske Prinser til Fyrstbiskopper i disse Stifter. Ikke-ratificerede Traktater er ogsaa medtaget, men er tydelig betegnet som saadanne, dels ved at de er trykt med Corpus compres, dels ved Overskriften: Ikke-Ratificeret.

Til Grund for Aftrykkene har Udg. som Regel lagt de i det danske Rigsarkiv opbevarede Originaltraktater, der er konfereret med Ratifikationerne, hvor disse ikke mangler; undtagelsesvis er dog Ratifikationen lagt til Grund. I de Tilfælde

endelig, hvor en Traktat ikke forefindes i det danske Rigsarkiv, har Udg. anvendt Originalen fra det tilsvarende udenlandske Arkiv, hvilket da altid er anført, og hvor heller ikke en saadan fandtes, er der ved Benyttelse af de i Rigsarkivet foreliggende Koncepter og Afskrifter tilvejebragt en saa paa-lidelig Gengivelse som muligt. — Med Hensyn til Tekstbe-handlingen er at bemærke, at Udg. ikke har bibeholdt Doku-menternes uensartede og forvirrende Stavemaade og Tegnsæt-ning, men at han, som man i Almindelighed er gaaet over til, har foretaget en Del praktiske og fuldt forsvarlige Ændrin-ger; for de Regler, der i denne Retning er fulgt, gøres der nøje Rede i Forordet.

Allerede gennem Forordet — der tillige er trykt paa Fransk — gives der et klart Indtryk af den Grundighed, hvormed Udg. er gaaet frem, og af det store Arbejde, der ligger bagved Værkets Fremkomst, og dette Indtryk bekræftes tilfulde under Benyttelsen af Udgaven, der viser sig i over-ordentlig Grad at tilfredsstille de Fordringer, der maa stilles til en saadan Materialsamling. En Lettelse ved Brugen er det ogsaa, at der — i Lighed med hvad der findes f. Eks. i Rydbergs Udgave af Sveriges Traktater — er baade en kronolo-gisk Indholdsfortegnelse og en Fortegnelse ordnet alfabetisk efter Landene (begge tillige paa Fransk) samt Navneregister. —

Medens Danmarks indre Historie er blevet saa indgaa-ende og alsidigt behandlet i Løbet af det 19. Aarh., er vi ikke nær saa godt stillet, naar det drejer sig om Landets ydre Politik, og særlig da hvad Udgivervirksomheden angaar; denne Mangel, som bl. a. D. Schäfer, med Rette har peget paa¹⁾, bliver i nogen Grad afhjulpet ved den foreliggende Traktatsamling. Hertil bidrager yderligere, at Udg. til hver Traktat har knyttet en særdeles instruktiv historisk Indled-ning, hvortil der i udenlandske Værker af lignende Art næppe findes noget tilsvarende. Foruden at der hertil er benyttet det vigtigste af den trykte Literatur, bygges der i væsentlig Grad paa det i det danske Rigsarkiv foreliggende utrykte

¹⁾ D. Schäfer: Geschichte von Dänemark IV, 442 Anm. 2 og V, 51 Anm. 2.

Materiale, hvorimod Udg. kun i Undtagelsestilfælde har kunnet benytte udenlandske Arkiver, hvilket jo ogsaa ved den Opgave, der her er stillet, vilde føre altfor vidt. Der gives i disse Indledninger vægtige og samtidig overskuelige Fremstillinger af de diplomatiske Forhandlinger, som i det behandlede Tidsrum er ført mellem Danmark og de forskellige europæiske Stater, samt af Forhandlingerne mellem de danske Konger og Hertugdømmerne; i 2. Bind er Indledningerne blevet endnu udførligere, saaledes at det i Virkeligheden er hele Afhandlinger, undertiden endog paa 20—30 Sider, der indleder de vigtigere Traktater. Derved faar Udgaven en ejendommelig Karakter, idet den ikke blot er Materialsamling, men tillige rummer en Behandling af Tidens ydre-politiske Historie, som er af stor Værdi. — En lille praktisk Ændring ved Indledningerne i 2. Bind kan endnu bemærkes; medens Henvisningerne i 1. Bind er samlet ved Slutningen af hver Indledning, er de i 2. Bind anbragt, hvor de hører til, hvilket utvivlsomt er en Lettelse ved Benyttelsen. I Samklang med den Omhu, hvoraf Udgivelsen i det hele er præget, staar det ogsaa, at Værket kun i ringe Grad skæmmes af Trykfejl, og de faa, Anm. er stødt paa, er tilmed af uvæsentlig Art. —

Tidsrummet 1523—1588, som de foreliggende 2 Bind omfatter, er en Opgangstid for Danmark, præget af Reformationens og Kongemagtens Fremtrængen og Sejr. Samkvemmet med de sydlige og vestlige Lande bliver paa alle Omraader mere levende, og Danmark-Norge staar i Europas Øjne som en af de protestantiske Hovedmagter, Danmark tillige som Øresunds Behersker og derigennem som den, der kan lægge betydelige Hindringer i Vejen for Vesteuropas Kornforsyning; er det politiske Forhold mellem Danmark og Nederlandene mindre godt, stiger Kornpriserne øjeblikkeligt i Amsterdam.

Paa mange Punkter af Danmark-Norges udenrigspolitiske Historie i 16. Aarh. giver den her omhandlede Traktatsamling nye eller supplerende Oplysninger; her skal imidlertid kun et enkelt Forhold fremdrages til Belysning. Forholdet til Hansestæderne undergik, som bekendt i dette Tids-

rum en fuldstændig Forandring — politisk saavel som kommercielt. I Aarene 1536—1560 førtes der saaledes langvarige Forhandlinger mellem Hanseaterne og den dansk-norske Regering, og heraf gives der i Indledningen til Traktaten af 1560 for første Gang en indgaaende Skildring (I, 627 ff.), for en stor Del paa Grundlag af utrykt Materiale, ligesom flere af de herhen hørende Aktstykker ikke har været trykt før, i alt Fald ikke in extenso¹⁾.

Umiddelbart efter Grevefejden klager Hansestæderne stadig over Overgreb fra Bergens Side overfor Kontorets Rettigheder, og i den Anledning finder et Møde Sted i Odense 1545; dette er tidligere omtalt bl. a. i Yngvar Nielsen: Bergen fra de ældste Tider; men i Danmark-Norges Traktater gives en langt udførligere Fremstilling, og den foreløbige Overenskomst, der sluttes, har ikke før været trykt. Hovedbestemmelserne i denne gaar ud paa, at Bergens Borgere faar Ret til at sejle nord paa med 10 Skibe, der dog er forpligtet til at gaa direkte tilbage til Bergen; Bønderne skal paa den ene Side ikke være forpligtet til at udskibe deres Varer hos Byens Borgere og paa den anden Side ikke til at sælge Kontoret mere end Halvdelen af deres Varer; desuden fandt en Række Spørgsmaal om Haandværkernes Forhold, om retslige Forhold, om Skibbrud m. m. deres foreløbige Afgørelse. Disse Bestemmelser betød nærmest et Tilbageskridt for Hansestæderne og vandt da heller ikke Bifald hos dem; et Forsøg fra deres Side paa at opnaa noget ved kejserlig Intervention afvistes imidlertid aldeles af Christian III²⁾.

1547 fik Hansestæderne en almindelig Privilegiebekræftelse, derimod ikke den ønskede Stadfæstelse af de enkelte Privilegier. Et Møde i København 1549 førte ikke til noget, og en Opfordring til at lade Privilegierne besigtige fulgte Christian

¹⁾ Norske Rigsregistrarer har kun Breve herom i Uddrag, og i Kölner Inventar fortrænger Forhandlingerne med England i 1550erne omtrent ganske de santidig med Danmark førte; et andet Billede vilde dog formodentlig et Inventar fra et Østersø-Arkiv give. Jfr. Höhlbaum: Kölner Inventar I, 130 Anm.

²⁾ Jfr. ogsaa Kölner Inventar I, 25 f.

III først 1551 uden dog derfor at stadfæste dem. 1552 fulgte saa et nyt Møde i København, hvori ogsaa Repræsentanter for Bergen og Trondhjem, samt Fuldmægtige for de danske Købstæder deltog. De danske Borgere klagede her over, at der i de vendiske Stæder blev lagt forskellige Hindringer i Vejen for deres Handel; Hansestæderne klagede over de skaanske Byers Krav paa 10de Pfenning af Arven efter der afdøde tyske Købmænd, over Beskatning af Fiskerne, Told o. l. Heller ikke denne Gang lykkes det at faa sluttet en Traktat; men Christian III lovede i sin Afsked at stadfæste Privilegierne og traf foreløbige Bestemmelser angaaende Forholdet mellem dansk-norske og hanseatiske Købmænd.

De Bestemmelser, der angik Bergen, er kendt fra en Oversættelse i Norske Rigsregistranter (I, 154); med Hensyn til Danmark gik de vigtigste Artikler ud paa, at Hanseaterne ikke maatte salte Sommersild, at deres Ret til Høstmarked i Skaane opretholdtes, at de udenfor dette ikke maatte handle med Bønder, kun med Adel og Prælater; at de danske Købmænd, saafremt Kravet om 10de Pfenning fastholdtes i Skaane, skulde betale en lignende Afgift i de tyske Byer; endelig fastsloges de danske Stæders Rettigheder i Hansestæderne. 1553 og 1554 afholdtes atter resultatløse Møder; dog udtaltes det i Afskeden 1554, at man foreløbig skulde rette sig efter Bestemmelserne af 1552, idet Bergens Borgeres Ret til at sejle baade nord- og sydpaa med saa mange Skibe, de vilde, udtrykkeligt betonedes.

I Slutningen af Christian III's Regering døde Sagen hen for først at blive genoptaget ved Frederik II's Kroning 1559, ved hvilken Lejlighed man enedes om at afgøre Stridighederne ved et Møde i Odense St. Hansdag 1560. Her mødtes da Udsendinge fra Lybæk, Bremen, Hamborg, Rostok, Vismar, Stralsund, Stettin, Greifswald og Deventer med den danske Regering og Repræsentanter for de betydeligste danske og norske Købstæder. Hanseaterne fremsatte først deres Fordringer, som overfor Norge særlig gik ud paa Indskrænkning af Bergens Ret til Nordfart; overfor Danmark forlangtes der Tilladelse til at salte Sommersild, samt at Tolden skulde op-

kræves efter Privilegiet af 1375, og at Ølaccisen skulde ned-sættes, ligesom de klagede over forskellige Bestemmelser for Sejladsen gennem Sund og Bælt. Da dernæst de danske og norske Stæder havde forebragt deres Klager over Hansestæderne, forelagdes et Traktatudkast fra dansk Side. Herom forhandlede saa frem og tilbage; et Øjeblik saa det ud, som skulde man heller ikke denne Gang naa et Resultat; men da den danske Regering gik ind paa at foretage nogle Ændringer, især angaaende de norske Embedsmænds Pligt til at hjælpe Købmændene til deres Tilgodehavende, angaaende den 10de Pfenning og Certifikaterne for Skibe, der passerede Sund og Bælt, lykkedes det at faa Traktaten vedtaget 25. Juli 1560. Denne Traktat har længe foreligget trykt¹⁾, og dens Bestemmelser er velkendte. Hansestæderne bevarede ved den de fleste af deres gamle Rettigheder; men ved Siden heraf hævdedes de dansk-norske Byers Eksistensret og Ligeberettigelse, og Hanseaternes Misfornøjelse hermed gav sig Udslag i, at de først 1562 ratificerede. En Række Artikler gik saaledes ud paa at værne dansk Handel i de tyske Byer: Danske maa handle frit i de vendiske Stæder og maa ikke tvinges til at sælge, end ikke Vin og hamborgsk Øl; de maa ikke tvinges til at omlade deres Korn i Pramme eller til at benytte Mæglere ved Salg; flere nye Afgifter i Hamborg ophæves for Danmarks Vedkommende m. m.

Her rejser sig nu det Spørgsmaal, hvor meget da dansk Handel paa Tyskland betød i de Tider. Der kan næppe være nogen Tvivl om, at den er gaaet frem i Løbet af 16. Aarh., selv om den endnu var af underordnet Betydning i Sammenligning med Tidens store Handelsmagter²⁾. Noget Lys kastes der over Sagen gennem Øresundstoldregistrenes Op-givelser om dansk Skibsfart. Ifølge disse passerede ialt i Aarene 1557—1599 9698 Skibe fra Danmark og Hertugdømmerne Sundet, 4925 vestpaa og 4773 østpaa; af disse opgav 1584 at komme fra Danzig, 247 fra Königsberg, 78 fra Stralsund, 77 fra Stettin, 55 fra Lybæk, 157 fra Hamborg,

¹⁾ Dumont: Corps Dipl. T. V P. I, 67—74.

²⁾ Jfr. Schäfer: Gesch. von Dänemark V, 72.

og 197 fra andre nordvesttyske Havne¹⁾. Dette viser, at dansk Sejlads paa Tyskland i 2den Halvdel af 16. Aarh. ikke var saa helt ringe; men det er jo rigtignok ikke de i Traktaten omtalte vendiske Stæder, der indtager Førstepladsen. I hvilket Omfang denne Skibsfart er Udtryk for direkte Handel eller Mellemandel, eller hvorvidt en Del af den er Fragtfart kan ikke afgøres; dog viser Traktatens Bestemmelser om, at Danske ikke maa tvinges til at sælge Vin eller hamborgsk Øl, at der i hvert Fald dreves nogen Mellemandel. Herpaa kan ogsaa Sundtoldlisternes Opgivelser over danske Skibe kommende fra Sydeuropa tyde: 212 fra Portugal, 140 fra Frankrig og 32 fra Spanien²⁾; selv om en Del af dette ret store Antal har været Saltskibe, er det dog sandsynligt, at andre har hentet Vin og vel næppe udelukkende til dansk Forbrug. Dertil kom saa den Handel, som de danske Landskaber syd for Sund og Bælt sikkert efter en ret udstrakt Maalestok drev paa de tyske Østersøhavne.

Traktaten af 1560 dannede da Grundlaget for Hansestædernes handelspolitiske Forhold til Danmark i de følgende Aar, og der var ingen Anledning til nye Forhandlinger mellem Hansestæderne in corpore og Danmark-Norge. Derimod finder man i 2. Bd. af Traktatsamlingen Bidrag til Belysning af den danske Regerings Stilling til enkelte af de tyske Byer, og her er da særlig Forholdet til Hamborg af Interesse. I 2den Halvdel af 16. Aarh. var Hamborg gentagne Gange i Strid med Danmark; af de langvarige Forhandlinger, der i den Anledning førtes, og de Overenskomster, man naaede til gives der her for første Gang en detailleret Fremstilling, næsten udelukkende bygget paa utrykt Materiale (II, 12 ff. og 463 ff.).

De Spørgsmaal, Striden drejede sig om, var af ret forskellig Art, men det ene greb ind i og paavirkede Afgørelsen af det andet, hvorved Forhandlingerne blev indviklede og Opnaelsen af et Resultat vanskeliggjort; ejendommeligt er det imidlertid, at de kommercielle Spørgsmaal paa denne Tid

¹⁾ N. Ellinger Bang: Tabeller over Skibsfart og Varetransport genn. Øresund 1497—1660, I.

²⁾ N. Ellinger Bang: anf. Skrift.

overskygger de statsretlige. Hovedpunkterne var paa den ene Side et dansk Forbud mod Svovludførsel fra det nordlige Island og paa den anden Side Hamborgs Paastand om, at Indbyggerne i Cremper og Wilster Marsk ikke selv maatte udføre deres Korn, men var forpligtet til at føre det til Hamborg og tilbyde det der. Allerede 1561 førte disse Forhold til, at Hamborg opbragte Bøndernes Kornskibe, hvorpaa Frederik II lod alle hamborgske Skibe i sine Riger og Lande anholde. Efter flere Forhandlinger enedes man Maj 1562 om en Traktat, hvorefter Hamborgs Skibe frigaves, og Kongen fik en Pengeerstatning; derimod lovedes intet med Hensyn til Svovludførslen, og Spørgsmaalet om Kornudførslen paa Elben henskedes til en Voldgiftskendelse, der skulde afgives inden 2 Aar.

Syvaarskrigen hindrede dog, at denne Bestemmelse blev udført, og snart begyndte Stridighederne mellem Hamborg og Cremper—Wilster Befolkningen igen. Kongen undlod dog, saalænge Krigen varede, at gribe alvorligt ind; men 1573 kom et nyt Stridspunkt til, idet en Del af Domkapitlet under en Tvist med Raadet i Hamborg søgte Støtte hos de holstenske Hertuger; desuden klagede Frederik II — foruden over Forbuddet mod Kornudførsel — over Hamborgs Holdning under Krigen, og over at Staden søgte at unddrage sig hans og de andre holstenske Hertugers Overhøjhed. Da Hamborg ganske vist undskyldte sig for de andre Punktets Vedkommende, men fastholdt sin Stabelret paa Elben, gav Kongen atter 1574 Ordre til at lade de hamborgske Skibe anholde, og denne Befaling opretholdtes i den følgende Tid; 1575—1578 passerede saaledes intet hamborgsk Skib Sundet og 1579 kun 4¹⁾. Intercession fra den kejserlige Kammerret og fra forskellige af Hansetæderne hjalp intet, og 1578 begyndte saa Forhandlingerne igen, og fortsattes 1579. Hamborg forlangte, at de anholdte Skibe skulde frigives, at Lastetolden skulde nedsættes, at Indskrænkningerne i deres Handel paa Island skulde ophæves, og at deres Ret til at hindre Kornudførsel paa Elben skulde anerkendes; de var derimod villige til at

¹⁾ N. Ellinger Bang: anf. Skrift I.

betale en Erstatning paa 20,000 Dl. Frederik II vilde have en større Erstatning og fastholdt sine tidligere Klagepunkter; desuden besværede han sig over, at det holstenske Vaaben var fjernet fra Byens Porte. Paa dette sidste svaredes, at det kun havde været nedtaget paa Grund af Reparation og allerede var sat op igen. Hvad de andre Punkter angik, enedes man ved et Møde i Flensborg 1579 let om, at de arresterede Skibe skulde frigives, samt om Lastetoldens Op-hævelse; derimod var der Strid om Erstatningens Størrelse og om Kornudførslen paa Elben. Erstatningen lykkedes det dog at naa til Enighed om; men med Hensyn til Kornudførslen kom man kun til en foreløbig Ordning, hvorefter Udførsel skulde være begge Parter tilladt, indtil der blev truffet endelig Bestemmelse. Kongen lovede desuden senere at ville give Hamborg Tilladelse til at sejle paa vissé islandske Havne. Spørgsmaalet om Højhedsretten blev paa Hamborgs Anmodning opsat, fordi Sagen verserede for den kejserlige Kammerret. 1580 holdtes derpaa endnu et Møde om Kornudførslen; men heller ikke her var det muligt at naa et Resultat; der opstilledes en Afsked om de førte Forhandlinger, og dermed standsede Sagen foreløbigt. —

Paa mangfoldige andre Punkter yder det foreliggende Værk ligeledes noget nyt og giver en mere udtømmende Behandling, end man hidtil har haft; her kan endnu kun nævnes, at Englands handelspolitiske Forhold til Danmark i Slutningen af 16. Aarh. klarlægges gennem Traktater og Deklarationer fra 1577 og 1583 med tilhørende udførlige Indledninger.

I det hele er da denne smukke Udgave af Danmark-Norges Traktater af overordentlig Betydning for enhver, der sysler med den omhandlede Tids Historie, og man maa kun ønske, at Værket maa blive fortsat i samme Spor, hvorved der ogsaa til Danmark-Norges udenrigspolitiske Historie vil foreligge en Materialsamling, som er dansk Historieforskning værdig.

Maria Nielsen.
